

Sevgililer Çağı

Büşra TOPUZ¹

Avrupa tarihçileri tarafından 15. yüzyılın sonlarından 17. yüzyılın başlarına kadar uzanan dönem “uzun 16. yüzyıl” olarak adlandırılır. Erken modern dönem ya da Geç Rönesans olarak bahsedilen bu zaman dilimi her türden sevgilinin yer aldığı bir “sevgililer çağı” olarak da karşımıza çıkar. Bu dönemde Osmanlı toplumunda yaşanan ve Osmanlı şairleri tarafından şiir formuna dökülen aşk çeşitli toplumsal, kültürel ve duygusal ortamlardan etkilenen bir karakter arz eder. Nitekim Osmanlı şiiri toplumsal olguların ve günlük yaşam unsurlarının aynası hükmünde olduğu gibi bu şiirde ifade bulan aşk ve sevgili kavramları da Osmanlı kültürü ve toplumunun duygusal arka planını aksettirmektedir. Örneğin kamusal alanın erkeğin egemenliğinde olduğu fallokratik (ataerkil) bir kültür dairesine mensup olan Osmanlı toplumunda hür Müslüman bir kadınla ilişki kurmak toplumsal ve hukuksal açıdan uygun bulunmadığı için Osmanlı şiirinde yer alan sevgili tipi “mahbup” olarak karşımıza çıkar. Bununla beraber eğitilmiş bir erkeğin daha genç bir erkeğe duyduğu aşk “uhrevi aşk” olarak tanımlanır.

Osmanlı şiirinde aşk ve sevgili temasını farklı yönlerden ve bütüncül bir yaklaşımla ele alan yerli ve yabancı pek çok kaynak bulunmaktadır. Victoria Rowe Holbrook’un *The Unreadable Shores of Love (Aşkın Okunmaz Kıyıları)*, Ahmet Atilla Şentürk’ün *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, Nuran Tezcan’ın *Divan Edebiyatına Yeniden Bakış*, Mehtap Erdoğan’ın *Divan Şiirinde Sevgili* isimli eserleri buna örnek olarak gösterilebilir. Bu yazıda amacımız Osmanlı edebiyatı araştırmalarına yeni bir soluk kazandıracak olan *Sevgililer Çağı- Erken Modern Osmanlı- Avrupa Kültürü ve Toplumunda Aşk ve Sevgili* adlı kitabı tanıtmaktır. İlk olarak *The Age of Beloveds—Love and the Beloved in Early-Modern Ottoman and European Culture and Society* özgün adıyla yayımlanan ve daha sonra Türkçeye N. Zeynep Yelçe tarafından kazandırılan bu kitapta Walter G. Andrews ve Mehmet Kalpaklı aşk ve sevgili kültürünün Osmanlı şiirindeki yansımalarını *tutkunun doğal tarihi* ve toplumsal perspektif üzerinden ele alıyor. Kitapta Osmanlı İmparatorluğu’ndan Avrupa’ya uzanan bir yol haritası izlenerek kültürel ve toplumsal olguların karşılaştırılması söz konusudur. Kitabın birbiriyle sistematik olarak bağlantılı başlıklar etrafında teşekkül ettiğini söylememiz mümkündür. 1. Giriş, 2. Mahbuplar (Mahbubeler), 3. Aşk Senaryoları I: Erkekler Arası Muhabbet, 4. Aşk Senaryoları II: Aşk Şiiri Üzerine Yazılmış Şiirler, 5. Aşk, Seks, Şiir, 6. Kadınlar ve Aşk Sanatı, 7. Baştan Çıkarış ve Rollerin Değişimi, 8. Ölümüne... Sevgililer Çağında Aşk ve Şiddet, 9. Aşk, Hukuk ve Din, 10. Bir Çağın Sonu, 11. Rönesans, Rönesanslar ve Sevgililer Çağı başlıkları altında yazarlar Osmanlı şiirine aşk, tutku ve cinsellik açısından mercek tutmuşlar ve böylece Osmanlı edebiyatını özgün bir bakış açısıyla yorumlamışlardır.

¹ Araştırma Görevlisi, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
busratopuz@trakya.edu.tr

Giriş bölümünde yazarlar Osmanlı şiirinin androjen bir karaktere sahip olduğundan ve şiirin sevgilinin cinsiyetini belli etmeyecek bir şekilde kurgulandığından söz eder. Aşkın, cinselliğin ve şiirin hayattan bağımsız bir planda yer almadığından bahsedilen eserde aynı zamanda erkek-kadın, âşık-mâşuk, hami-sanatçı gibi her türlü güç ilişkisinin tutarlı bir şekilde erotikleştirildiğine ve bu durumun hem Osmanlı İmparatorluğu'nda hem de Avrupa'da geçerli olduğuna yer verilir. Aynı zamanda erken modern dönemin androjen veya çok cinsiyetli sevgilisinin erkeklerin cinsel arzu ve manevi dostluk arasında uyum sağlamaya yönelik arzularının bir ifade aracı olduğundan bahsedilir.

Mahbuplar (Mahbubeler) bölümünde birtakım şura tezkirelerinden yola çıkılarak dönemin eğlence meclislerindeki mahbuplar hakkında bilgi verilir. Ataerkil Osmanlı toplumunun mahbup tasvirlerinde androjen bir nitelik gözetilir. Zira bir kadına yazılan şiirlerde aşkın herhangi bir aleni dışavurumu kadına yönelik bir iltifat sayılmamaktadır. Bununla birlikte Osmanlı edebiyatında sözü edilen sevgili genellikle erkek olsa da şiirde sevgilinin cinsiyetinin aşıkâr kılınmadığı bir aşktan bahsetmek mümkündür.

Aşk Senaryoları I: Erkekler Arası Muhabbet bölümünde yazarlar Nevîzâde Atâyî'nin Heft-Hân mesnevisindeki Tayyip ve Tahir adlı kahramanların hikayesinden hareketle genç erkekler ile mutlak hakimiyet sahibi 'efendi'lerin arasındaki aşk anlayışını irdeler ve bunun erken modern dönemde etkili olan hamilik yapılarına da ışık tuttuğunu belirtirler.

Aşk Senaryoları II: Aşk Şiiri Üzerine Yazılmış Şiirler bölümünde erken modern Osmanlı aşk şiirinin hakiki Osmanlı aşkının dışı vuruluşu ve yorumlanması açısından bir senaryo işlevi gördüğü savunulur. Aynı zamanda estetik ve ruhani kaygılarla yazıldığı düşünülen gazelin bu işleviyle beraber baştan çıkarmak, bir haminin ilgisini çekmek gibi dünyevi sebeplerle de yazılan çift işlevli bir yönünün olduğundan bahsedilir.

Aşk, Seks, Şiir bölümünde Avrupa'dan Osmanlı İmparatorluğu'na uzanan bir coğrafi düzlemde yazarlar Venedik, Floransa, Londra ve İstanbul'daki sevgili ve cinsellik anlayışını karşılaştırmalı olarak sunar. Aynı dönemin şartlarının farklı bölgelerde benzer sonuçlar doğurmasından hareketle erken modern dönemde yaşayan Osmanlılar ile Avrupalıların sevgili kültürünün yakın olduğundan bahsedilir. Yazarlar bu bölümde Deli Birader Gazali'nin *Dağı 'ü'l- Gumum ve Rafi 'ü'l- Humum (Gamları Defeden ve Tasaları Ortadan Kaldıran)* isimli günlük yaşamda karşılaşılan cinsel durumlar ve ilişkiler hakkındaki komik öykülerden oluşan eserinden yola çıkarak Osmanlıların erken modern dönemde aşka, tutkuya ve cinsel davranışlara ilişkin tavırlarına aydınlatıcı bir bakış açısı sunmaktadır. Yazarlara göre Osmanlı şiiri her ne kadar homoerotik olsa ve şiirde sözü edilen sevgili mahbup kategorisinde yer alsada Osmanlı İmparatorluğu'nda erkeklerin çoğunun sevgilisi genellikle ve doğal olarak kadındır. Yine mahbupluk kavramının Sevgililer Çağı'nda farklı türlerde ve açıkça tanımlanmış görünümleriyle birlikte edebi söylemle kaynaşmış birer toplumsal kategori olarak görüldüğünden bahsedilir. Osmanlı lirik aşk şiirinde resmedilen mahbup, şarap ikram eden kadınsı Mecusi oğlanı mecaziyla örtüşürken

Avrupa’da sevgili homoerotik değil de güzel bir kız olarak varlık kesbeder. Bununla birlikte Avrupa edebiyatında da her zaman açıkça cinsiyetlendirilmiş bir sevgili tipi yoktur. Osmanlı edebiyatında gazelin sevgili kimliği homoerotik olsa da şiirsel olarak senaryolandırılmış aşk mesnevilerinde kadın sevgililerin karşımıza çıktığı görülür.

Kadınlar ve Aşk Sanatı bölümünde ‘tehlikeli kadınlar’ ve ‘hayallerdeki kadınlar’ alt başlıklarında kadın sevgililer hakkında çeşitli edebi anlatılardan yola çıkılarak erken modern dönemin Sevgililer Çağı’nda erkeklerin kadınlar hakkındaki düşüncelerinden bahsedilir. Yine bu bölümde yazarlar Sevgililer Çağı’nda kadın figürünün toplumsal rollerinden ve “görünürlüğü”nden söz ederler. Yazarlar, Osmanlı kadın şairlerinden Mihri Hatun ve Hubbi Ayşe’nin Latifi ve Aşık Çelebi tezkirelerindeki maddelerini de irdeler ve bu maddelerden hareketle kadın şairlerin “tuhaf varlıklar” kategorisinden çıkarak erkek şairlerle kesişen bir tarih içinde normalleştirildiklerine vurgu yapar.

Baştan Çıkariş ve Rollerin Değişimi bölümünde Meali adlı şairin bir hikâyesinden yola çıkılarak erken modern dönemde mevki sahibi bir adamın alt tabakadan bir oğlanın ya da kadının baştan çıkarmasıyla tuzağa düşmesi resmedilir. Aşk ve saray alt başlığında yazarlara göre sarayda baştan çıkarişler hep yukarıya yönelerek gücü daha az olan kendinden daha güçlü olanın ilgisini, desteğini ve iltifatını kazanmaya çalışır. Osmanlı aşk şiirinin kurgusunda ise güç dengesi tersine döndürülerek güçlü âşık “erişilmez ve merhametsiz” sevgiliye boyun eğer.

Ölümüne...Sevgililer Çağında Aşk ve Şiddet bölümünde Avrupa ve Osmanlı şiirinde cinsel şiddet kavramından bahsedilir. Osmanlı şiirinin kurgusal atmosferinde bütün silahlar bakışları ok, kirpikleri hançer ve kaşları yay olan oğlana aittir. Aynı zamanda sevgilinin âşığı bakışlarıyla hunharca öldürmesi, zalim, katil ve zorba olması Osmanlı şiir geleneğinin sevgili kimliğine atfettiği bir rol olarak karşımıza çıkar.

Aşk, Hukuk ve Din bölümünde günlük yaşamda Osmanlı hukuk sisteminin nasıl harekete geçtiği, zina ve gayri meşru ilişki vakalarının nasıl sonuçlandığı gibi durumlar dönemin fetva örnekleri ışığında yorumlanmıştır. Yine Osmanlı şiirinde aşkın maneviyatından, dünyevi sevgilinin ardında evrensel teklige ulaşmayı vaat eden ilahi bir sevgilinin varlığından, kalıplara dayalı artistik bir mistisizme (tasavvufa) gönderme yapıldığından bahsedilir.

Bir Çağın Sonu bölümünde yazarlar aşkın ve edebiyatın ekonomisinden tarihsel temellere dayalı bir açıdan söz ederek edebiyat üretimini (ve de şiir üretimini) desteklemenin doğru işleyen bir devletin görevlerinden biri olduğu anlayışına yer verir.

Rönesans, Rönesanslar ve Sevgililer Çağı bölümünde Avrupa Rönesans’ı ile Osmanlı edebiyat kültürünün doğuş ve gelişim serüveninin paralel olduğundan bahsedilir. Avrupa’da Rönesans’ın geç dönemlerine egemen olan edebi kültür klasik Yunan ve Roma modellerinden beslendiği gibi Osmanlı edebiyat kültürü de Arap ve Fars modellerini benimseyen bir gelişim çizgisi seyrederek. Yazarlara göre Rönesans ve Barok arasındaki geçiş döneminde görsel sanatlarda izlenen bir eğilim olarak algılanan

maniyerizm sadece Avrupa genelinde izlenmemekte ve bir Osmanlı maniyerizminden de bahsetmek mümkün olmaktadır. Maniyerizm Osmanlı şiiriyle yakın tipik özelliklere sahiptir ve yazarlar Baki'nin ve Hayali'nin birer gazelinden yola çıkarak Osmanlı maniyerizminin izlerini sürmeye çalışırlar. Yazarlara göre şiirdeki maniyerist unsurlar şiirin sadeleşmesini pek çok noktada imkânsız kılan unsurlardır. Aynı zamanda hiçbir şeyi yalın ve sade bırakmadan, mümkün olan her kelimeyi süslemeye gösterilen özen de Osmanlı maniyerizminin bir başka özelliğidir. Bununla beraber *Maniera Turca* (Türk Maniyerizmi) özelliklerinden biri de beyitler arasındaki tematik bir geçişin olmasına verilen önemdir. Yine bir sözcüğün birden fazla imge çağrıştıracak şekilde kullanılması ve sözcüklerle bir marifet gösterisi yapılması da Osmanlı şiirini maniyerist bir sanat eserinin niteliklerine yaklaştıran unsurlardandır.

Eserde maniyerist akımdan çok fazla bahsedilmemekte sadece bu hareketin Osmanlı şiirindeki izdüşümü gazel örnekleri çerçevesinde yorumlanmaktadır.

Sonuç olarak, yazarlara göre aşk ve mahbup açısından uzun 16. yüzyıl, Avrupa ile Osmanlı'nın temsil ettiği doğunun hemen hemen aynı yoldan yürüdüğü tarihsel bir andır. Eserde Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa'nın kültür ve toplum yapısı karşılaştırmalı bir perspektifle şiir özelinde ele alınmaktadır. Yazarların tarih ve sosyoloji disiplinlerinden hareketle Osmanlı şiirini çağdaş Avrupa şiiri örnekleriyle karşılaştırarak yorumlaması klasik Türk edebiyatı sahasındaki araştırmalar için önemli bir kilometre taşıdır. Eser, klasik Türk edebiyatı özelinde Osmanlı şiirine tarihsel ve karşılaştırmalı edebiyat perspektiflerinden yola çıkarak özgün bir bakış açısı sunmuş ve Osmanlı şiir araştırmaları literatürüne haklı bir zenginlik katmıştır denilebilir. Bu kitabın aslen Osmanlı edebiyatı ve bu edebiyatın üretildiği toplumsal ortam hakkında pek fikri olmayan yabancı okurlar için yazıldığı dikkatlere sunulmuştur. Bununla birlikte eserin Osmanlı kültürü ve edebiyatının incelenmesi yolunda bir sıçrama tahtası olduğu aşıkardır. Biz de bu vesileyle Walter G. Andrews ve Mehmet Kalpaklı hocalarımıza dikkatlerimizi Osmanlı araştırmalarında “büyük resmi” görmeye çektikleri için teşekkür ediyoruz. Ayrıca eseri özenli bir çeviriyle Türkçeye kazandırdığı için N. Zeynep Yelçe'ye de teşekkürü bir borç biliriz.

Kaynakça

Walter G. Andrews & Mehmet Kalpaklı, *Erken Modern Osmanlı-Avrupa Kültürü ve Toplumunda Aşk ve Sevgili*, çev. N. Zeynep Yelçe, Yapı Kredi Yayınları, Mayıs 2018